

Bertha Zoltán

Mítosz és poézis

Fátyol Zoltán versvilágáról

A Debrecenben élő kiváló festőművész, grafikus, főiskolai tanár Fátyol Zoltán az utóbbi időkben lírikusi teljesítményével is nevet és elismertséget szerzett. A *Két kép az álom* (2000) című könyve után *Lezuhant mítosz* címmel 2009-ben látott napvilágot újabb kötete a debreceni Metaform Művészeti Alapítvány kiadványai között, majd ugyanitt sorra a többi: a *Még épp hihető...* (2014), az *Önkéntes rabszolgák* (2015), az *Összeomlott idea* (2016), a *Nincs felezőpont* (2016) s legújabban a *Felbukkanási tartomány* (2017). Impozáns verstermés, gazdag költői világ ez; a kötetek pedig maguk is műalkotások: a szerző megragadó képzőművészeti munkáival, illusztrációival megtűzdelve, színeztve.

A könyvborítókön olvasható vallomások nemcsak a költői megszólalás indítékait villantják fel, hanem egyúttal hiteles létértelmezéseknek is tekinthetők. Minden „esetlegessé, időn túli véletlenné, valószínűtlen realitássá” lett, s eldönthetetlen, hogy valódi-e még „a körülöttünk lévő világ misztériuma, vagy olcsó, bazári szemfényvesztés” – írja egyik helyen, s hogy bizonyos metafizikai határvonalon állunk: „még innen valami elkövetkezőn, amiről semmit sem tudunk, de már túl mindenben, ami eddig megtörténhetett”.

S valóban, ez a folytonosan munkáló metafizikai érzékenység az, ami első-sorban lebilincselheti az olvasót – s vele az artisztikusan finom esztétikai ki-munkáltság és változatosság, az introspektív-meditatív szenzibilitás, a kiáradó műveltségélményeket és erudíciót az érzékletes és szemléletes látomásformákkal szuggesztíven összevibráltató elemi egzisztenciális hangoltság. Az atmoszferikus, léthangulati telítettség bölcséleti ereje így sohasem kimódolt bölcselkedésekben vagy racionalizált elmélkedő szólamokban, hanem éppenséggel bizonyos egzisztenciológiai filozofikum elementaritásában, olykor tárgyias-absztrakt vagy vizionárius imaginációjában, azaz a képiség és a látványenergia elsődleges lírai hatásminőségeiben nyilvánul meg.

BERTHA ZOLTÁN (1955) Debrecenben élő irodalomtörténész, kritikus, a Károli Gáspár Református Egyetem docense. Számos tanulmánykötete és monográfiája (többek között Sütő Andrásról, Bálint Tiborról) a határon túli, erdélyi magyar irodalommal foglalkozik. Legutóbbi könyve: *Sorsmetszetek* (2012).

A poétikus invenció egyik meghatározó alaprétege a művészeti, kulturális, szekunder élményszerűséghez kötődő ihletettség: különféle festők, írók, példásugárzó személyiségek pályájának, életművének vagy egyes alkotásainak inspirációja (Breughel, Klee, Csontváry, Vajda Lajos, Kondor Béla, Egry József, Bergman vagy József Attila, Hamvas Béla, Pilinszky, Jakob Böhme, Rilke, Dylan Thomas, Borges s még annyi mindenki más is felbukkan Ikarosztól Hérakleitoszig). Keleti és nyugati mitológiák, japános rebbenések és biblikus reménykedések légköre, trópusi álmoktól eszkimó kunyhóig, a régi kínaiaktól az indiánokig, hajdúsági mezőktől a nagy tengerekig és azokon túlig húzódó távlatok sugallatossága járja át az átlényegített leírások jelentéstartományait. Megnyílik a szellemóriások által közvetített transzcendens üzenetek kapuja, s kibomlik a „lezuhanat mítosz” bonyolult szimbolikus sokértelműsége. Az a folyamat, amelyben az archaikum evidens hagyománya elsorvad, s belesüllyed a szekularizált, profán életrend (pontosabban életrendetlenség) kuszaságába, kaotikus kilátástalanságába, s másfelől pedig a hit, hogy ebből az alászállásból esetleg egy új visszarévedés, felnyílás, szakrális és spirituális átítatódás következhetik be. Alámerülésből felemelkedés. Hogy ha az immanens embervilágban szaturálódik mindaz, ami érzékfölötti tradícióként elveszítette már eredendő szentségét, akkor esetleg így – az elvetett magból újra kikelve – megindul ismét a felfelé tekintés ösztönölete.

Misztikum és misztérium (mondhatni a „mysterium tremendum”), múlt, jelen és jövőbeliség idői felfoghatatlansága, kontemplatív áhítat, szenzuális rezdülésekben tettenérhető léttitokkeresés övezi ezt az örökös rejtelmeket tapintó költői pozíciót („ahol nincsenek / irányok minden / mozdulat / végtelen”), a teremto létlényegben rejlő enigma, a primordiális talány folytonos megtestesüléseire és inkarnációira csodálkozó, rezonáló hanghordozást. Mert valóban: „Mí növeszti a fát, / mí húzza törzsét, / zöldjét ég felé?” Csak beleborzongani lehet a tűnődő felismerésekbe és sejtelmekbe. Abba is, hogy „Talán az anyag is fehér lesz majd – mint egykor / a Születés körül volt –, derengő, tejszínű / örvényekben omolva vissza, a Szent Magig”. És ez a mítosz újraképződésének lelki – pszicho-ontológiai – alapja is: múlás és kezdés ciklikus örökérvényűsége: „Egy másról itt senki semmit nem tud, / a földműves pedig, mindennek háttal, / az előtte járó állat farát látja csak tán, // vagy néha lábnyomába is néz, ahová majd / a magvakkal együtt a lezuhanat mítosz is / megtér, mégis, újra csirázni.” Reményteli ez a várakozás – mintha például a weöresi *Merülő Saturnus* állatfarkepeinek hanyatlásvíziója íródna tovább a sajtó reménység fonalán. Hiszen az is lehetetlen, hogy ember- és istenarc ne érne valamiképpen össze: hogy az álo-mi valóság és autentikus igazság pillanataiban ne hajolna vagy kapcsolódna egybe humanitás és divinitás, lélek és abszolútum: „Vajon meddig tart / Isten álma / és meddig az emberé, // és egymásra ébrednek-e majd / fektükből kelve / és földre lépve?”

A teremtett világ minden isten- és emberalkotta területe sokrétű jelként és jelentésként szervesül tehát ezekben az átszellemített lírai deskripciókban: fal-

vak és városok, hegyek és folyók, havasok és szelíd dombok, tóparti házak és omló falak, ódon temetők és ősi templomok, fényben gyökerező, mennybe ágaskodó erős fák és igéző vadvirágok rajzolódnak ki és tűnnek egymásba, kiélesedve vagy elhalványulva, hajnali és alkonyati homályban, verőfényben és árnyékban, év- és napszakonként változó hangulati varázslatban. „Lét és mágia”: együtt vonul az időben és a szemünkben a barlangrajzoktól napjaink általmain keresztül az üreges mindenség kozmikus határtalanságáig, a külső és belső látás „időtlen időn” át hatoló rejtjelolvasó nyugtalanságáig („Ahogy a jelek falon, / asztalsarkán, egy szarka / nyomai a hóban, a járdán, / dimenzióik megnövelve, / mint széthulló rönk sikolya / a baltán, előbb kiterjedve / kerengnek fel, aztán fakul, / horpan a látszat, darabokra / válik és lezuhan, omlik, / maréknyi massa lesz, / a szarkalábak topogó / riadalma: töppedő / hókása habja”). Az univerzális riadalom vetületeit – de a „kegyelem térképeit” is firkésszük minduntalan s minden pusztulás hatására és ellenére. „Ez marad végül: mint egy rakás / porrá zúzott gesztenyelevél / a falu – dolgozik az aszály –, kettétörik, rönksorra hull / a fejszenyél” – porlik a magyar vidék („eltűnik, / ami volt, / mi lehetne / az is, / ami van / az meg / hamis, / hamis, / hamis. // Se ház, / se kő, / se ág, / se tő, / üres / a múlt, / a jövő / is az, / a jelen meg / fondor / és ravasz, / fondor / és ravasz” – szól Fátyol Zoltán fájdalmas panaszdala a valahai és a kommunista diktatúrában erőszakkal lerombolt debreceni Kölcsey-házra emlékező Kiss Tamás siratóénekeivel összevethető módon), de a hétköznapokban vergődő mai rabszolgák s a kiszolgáltatott magányban sorvadó nyomorultak élete is elviselhetetlen („a nincstelenné tettek / varázsszavakat keresgélnek / néha szemétkben máskor / az égre nézve de leginkább / földre szegzett tekintettel / utcai mocskokban kutatva”; „beállt a humanitárius katasztrófa / az utcákon szanaszét hullák / hevernek a város romba dőlt”). Az érzékelés képek rezignáltan áradó asszociatív hullámmása a legszemélyesebb intim pillanatok felidőzésétől az elvonatkoztató sejtelmes gondolati reflexiókig, a „roncs-társadalom” sivárságának kivetítésétől a természeti univerzum végtelen perspektíváinak megközelítéséig terjed. Az egymásra torló képzetláncolatok hol sűrű, tömény, bőségesen plasztikus összefonódása, hol pedig tempósan redukált, gnomikus légiessége és titokzatossága sodor magával. Az előbbire megkapó példa a *Rekviem*: „Milyen közel van néha / az egykori udvar / megérintetem homlokossal / a diófa barna kérgét / a rücskös malter szürke ábráit / padlásfeljárónk alatt / rozoga mohos deszkáin / jutva magasba / aztán felülről nézve kertet / udvart a távoli nagy rétet / és furcsa rövidülésben felbukkanó / apámat és anyámat / jöttek mentek mozogtak / a ház és az udvar dolgaiban / meg nem állva / aztán eltűntek egyszer hirtelen / mint egy álomi jelenetből / feledve vágyat világot / kiáltozást nevetést / és a lángot szemükben / átlépve kertet és diófát / a templomtorony magasát is / mindent ami földi barna sáros / és én itt vagyok-e még / vagy a padlásajtó előtt ülök / most is egyre / ha nem látom őket várva / itt és ott se / mert ott sincsenek már / karjuk lábuk végleg rövidülve / örökre téren és időn kívülré törve”; vagy a *Pásztortemetés*: „Teste a táj, kite-

rítve / az aszályban: az akácok / felöltöztetve sárguló / levelekbe [...] temetkezik a pusztá, / nekivágnak a barmok / az utolsó útnak [...] kutyái együtt fordulnak / a szikésekkel, rájuk / zárul a koporsófedél; / földre föld zuhog, / föld üt földet: örökre / elvesztett lakóhely, / kolomp szól, nyelve / megzavarodva üti-veri / börtöne falát, lélekarang / helyett." S ez a visszafogottan érzelmes hangneme, a szelíden tárgyilagos tónus itatja át másfelől pedig az axiomatikusan lerövidített metafizikus kijelentéseket, az enyhén misztikussá szublimált alakzatokat is: „Borgesre gondolok / a homályt dicsérőre / aki a világosságon / túlról látta hogy / nincs rejtelem / csak fény és homály / fény és homály” (*fekete-fehér erdő*).

Az erőteljes vizuális és verbális hatásokat rendre az ilyesféle intellektuális hangvétel, az ellentétek, oximoronok, paradoxonok, parabolák bölcséleti intonációja alapozza meg. Hogyne képződne meg így még inkább az utolérhetetlen rejtély, az érzékfölköttiség aureólája; „újra Ő mezítelen / szíve már láthatatlan / végtelen haladvány / a rejtelem felé // egységnyi hit függ / rajta még hogy / mindennap és velünk / amíg véget nem ér” (*Üzenőfal*); „a világ örökre megfejthetetlen / tökéletes rejtelem egy csillag / a lábujjak alatt egy dallam a / pokoli versé amit féreg üvölt / nem jön kor amely többre menne” (*Hegyi történet*). S hogyne éterizálódnának borzongatóvá az olyan tágas képzettársítások, amelyek földet és eget, mélységet és magasságot, evilági és transzcendens szférákat fognak át; amikor a „kozmosz íze a keserű földé” lesz, s „ég vagy kihűl // a kozmosz héja / és a léleké / egyszerre”. Vagy amikor láthatjuk: „Az angyal megsérült földet érés / közben törött végtagjainak sokkoló / fájdalma és vérző sebei öszszezavarják / halni készülő érzeteit embrió-pózban / angyali és földi valóság keveredik a / csenevész bokor alatt kis falun át kis / folyó fut” (*Elátkozott hely*). És bármennyi a negatív, gyötrelmes élettapasztalat, a szenvedő létezés keserősége – az újabb köteteknek (*Önkéntes rabszolgák, Összeomlott idea, Nincs felezőpont*) gyakran még a cikluscímei is beszédesen vallanak az egyetemes, emberiség-horizontú, apokaliptikus sérülésekről (*Felmentés nélkül, Merítkező üledék*) –: a legutolsó esély valamiképpen mégiscsak kiiktathatatlan marad a szorongató és tragikus léthelyzetek közegéből is. Valamiféle áttetsző költői angelológia révén is lélekközelségre kerül a kiengesztelődés – vagy legalábbis a transzcendentális összeköttetés halvány reménysugara: „igazság és fény / hamulétra / az angyaloknak [...] mondd hát / öröktől / fogva // nem / várunk / másra // igazság és fény / hamulétra / az embernek” (*hamulétra*).

A tűnékeny és termékeny bizonytalanság vigasza maga a természet és a művészet; „malteron az önmagát ismétlő épület / gesztusa a pusztulás fölött jelzi hogy / a világot újjászülő művészet örök” (*Ház a házfalon*); „Művészet és természet / ugyanarról a gyökérről nő / mondta a mester [...] a lélek víz és a víz / lélek és köztük a tigris / csíkjai az egyenlőségjel” (*Művészet és természet...*). *Apokrif jegyzetek, Versek egy apokrifonból* és többféle egyéb ciklusokba, sorozatokba rendezett életképek, helyzetrajzok, pillanatfelvételek jelzik annak a hermetikus hagyománynak a jelenkori megszólító erejét, amelynek szellemi hozadéka eb-

ben a lírában a végső kérdések kételyteli faggatása („kérdéseink apró furatok a semmi falában”; „saját nyomaid / elérheted-e / újra?”; „fogadd el hogy az / öröklét ajtaja nem nyílik / és nem csukódik / ajtaja sincs / mint a nyitott fészker / olyan és állhatsz benne / vagy leülhetsz / látva mindent és a semmit / kezdedben tartva léted / mint egy könnyű botot”), poétikai teljesítménye pedig a kiteljesedő szuverén látásmód és stiláris intenzitás: jelentős részben az elioti elvek nyomán kiterelvényesedő vagy összeránduló tárgyias képzetek sokaságába belesűrített objektív korrelációk imagista jellegű feldúsítása. Mintha Pilinszky, Nemes Nagy és mások komor, súlyos létkijelentő beszédmodorának a weöresi természetfölöttiség lágyabb, zeneibb dallammeneteivel történő elegyítése zajlana. De még mintha a régi, késő reneszánsz angol metafizikus költészet esz-köztára – a képet a fogalommal szoros és integer egységbe szorító „conceit” megalkotási módozataival együtt – is finoman újjáélevenedne.

Elmozduló tárgyak suhanása a recehárttyán (meg a szférikus geometriában), poláris fények opálja és fényhullámok titokzatos játéka: mind-mind szó, kép, univerzum, Isten jelnyelvi manifesztációja és értelemfölötti titkosírása. A delejező verssorok szó és metafora őseredeti, megfejthetetlen antropológiai gyökeireit tapogatják – a létezés szívhangjainak és csendlűktetéseinek ritmusát szuggerálva. Az ősvallási, keresztény, misztikus-gnosztikus motívumok hálózatában jön létre, ami „jelen életvilágunkat érzékenyen érintő személyes reflexiókból, valamint ‘rejtvény-szent’ finomságú, szinte zsigeri, molekulárisan érzékelhető képekből inspirálódik” – fejtegeti a legfrissebb kötet borítóján a kultúrantropológus Szabó Elemér; azt is hangsúlyozva, hogy a „szív izomrostjai közt, a baljós előérzetek (pénz, tömeg, szabvány, ‘magna latrocinia’) terében mégis ‘fészket épít a kegyelem’. A versciklusok sajátos mítoszidejében történik a túpontos érzékelés-kifejezés egységes folyamata. ‘Nincs felezőpont’. A versek, képek egymást is átölelik, érintik, érzékelik, egymáshoz tapadnak, mint sár és gumicipő”; a „versekben ‘a mindennapi átváltozás misztériumához’ hézag nélkül társul a családi filmnézés, a távolsági busz, a biztonsági ór filctolla ütőerünkön és a konyha is, ahol hajnali ima egy korty víz, vagy ahol a tenyér és a tányér nem csupán alliterál, hanem találkozásuk ott él sejtjeink emlékezetében. Nincs felezőpont természet, kultúra, kultusz között. ‘A fehér kövecskén már ott az írás.’ Tömör élményfogalmaink ‘együtt rezegnek.’” És együtt a lírai „képeslapok”, megfigyelések, revelációk különös üzeneteivel is; hogy „a hangyák közt nincs / utolsó valahonnan / mindig jön még egy”; hogy az „idő folytonos / egyhelyben állás. / Vár csak, míg lefut, / önnön végére ér. // Isten várakozása / ezután kezdődik”; vagy hogy „amit látunk még / nem azonosítható / ami nincs már / csak az marad.”

Sokirányúságában is következetes költői pályáján Fátyol Zoltán néhány év alatt is igen messzire jutott. A törekeny, filigrán versalkat és a sóhajos, enigmatikus kevésszavúság révén közelíti az igéző nyelventúltság – kezdet és vég, lét és semmi, szó és néma csönd eszkatologikus, végítéleti titkainak – birodalmát: „dal ez a dal / és próbált / előtte lenni // hogyan / hangzik fel / egy másik /

hangból vagy / a csendből / indul // kő ez a kő / és próbált / előtte lenni // sem-
miből / lett vagy / kő szülte / kő" (*famagvak VIII.*); „szétzilált / szavak / és nyál
/ sodrott / kötél / a hallgatás / keresztjén" (*hajnali IV.*); „az ajtók nyitva / mind-
két irányba / szellőzik a tér // szoba és / kozmosz // az összeomlás / előtt
minden / hajnalon" (*hajnali XII.*). Lírai kifejezőskultúrája kortárs irodalmunk
java részéhez tartozik.

Szabó Kristóf: A torony lerombolása (litográfia, 2010)